

MİTOLOJİDE AĞAÇ KÜLTÜ VE SİNEMAYA YANSIMASI: AVATAR FİLMİ ÖRNEĞİ

THE CULT OF TREE IN THE MYTHOLOGY AND ITS REFLECTION TO CINEMA: THE CASE OF AVATAR MOVIE

Eren GÖNÜL*

ÖZ: İnsanoğlu ilk ortaya çıktığı andan itibaren, açıklayamadığı her türlü deneyime bir anlam katmaya çalışmış, anlam veremediği olaylara ise bir kutsallık atfetmiştir. Mitoloji de bu şekilde ortaya çıkarak hem eski hem de yeni toplumların inanç ve yaşayış sistemlerini oluşturmuştur. Bu etkiyi en fazla yaratan öğelerden birisi de “ağaç”tır ve farklı toplumlar tarafından değişik formlarda tasvir edilmiştir. “Hayat ağacı, kutsal ağaç, evrenin direği” gibi anlamlara sahip olan “ağaç”, mitolojik bir varlık olarak günümüzde modern sanatların en çok ilham aldığı kaynaklar arasındadır. 2009 yılında vizyona giren Avatar filmi de “kutsal ağaç” inancına atıfta bulunan bir yapıttır. Türk mitolojisinde de önemli bir yere sahip olan “hayat ağacı” ile Avatar filminde bahsedilen halk olan Navilerin kutsal ağacı “Eywa”nın benzerliği dikkat çekicidir. Filmde aynı zamanda Türk kültürüne ait birçok öğe ile de karşılaşmak mümkündür. Bu çalışmanın temel amacı, ağaç kültürünün dünya kültürlerinde sahip olduğu önemine değinerek, Avatar filmindeki “kutsal ağacı” simgeleyen Eywa’nın özellikle Türk mitolojisindeki şekliyle karşılaştırılmasıdır. Elde edilen bulgular, diğer kültürlerle karşılaştırıldığında ağacın Türk kültüründe efsanevi ve gerçek ağaç olarak birçok isme sahip olduğu göstermiş ve Eywa’nın da bu kutsal ağaçlara oldukça benzediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Sinema, Ağaç Kültü, Avatar Filmi, Türk Kültürü

ABSTRACT: Since the first appearance of human being, the mankind has tried to add meaning to any kind of experience that he could not explain and attributed a holiness to the events that he could not make sense. Mythology also emerged in this way, affecting belief and living systems of both old and new societies. One of the most creating elements of this effect is the “tree” and it is depicted in different forms by different societies. The “tree” which has meanings like “tree of life, sacred tree, pillar to the universe”, is one of the most inspired sources for modern art today as a mythological being. The Avatar Movie, which entered the vision in 2009, is a work citing to the belief of “sacred tree”. The resemblance of the “tree of life” which has an important place in Turkish mythology and the holy tree “Eywa” of Navis, the people mentioned in Avatar movie, is remarkable. It is also possible to encounter many items belonging to Turkish culture at the same time. The main purpose of this study is to compare Eywa, the “sacred tree” in Avatar movie with its form in Turkish mythology emphasizing the importance of the cult of tree in world cultures. When compared with other cultures, the findings show that the tree has many names as legendary and real trees in Turkish culture, and Eywa is quite similar to these sacred trees.

Keywords: Mythology, Cinema, The Cult of Tree, Avatar Movie, Turkish Culture

* Dr. Öğr. Üyesi-Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Didim Meslek Yüksekokulu Seyahat, Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü/Aydın-erengonul@gmail.com (Orcid: 0000-0003-4668-5490)

Giriş

Fizyolojik olarak diğer canlı türlerinden düşünme, hayal etme, rüya görme gibi özellikleriyle ayrılan insan, aynı zamanda soyutlayabilme özelliğine de sahiptir. Söz konusu hayal ürünü imgeler çeşitli zamanlarda büyük efsanelere dönüşmüştür. Bu hikâyeler destan, masal, mitoloji olarak önümüze gelmiştir. Yeryüzündeki her toplumun kendine has özelliklerinin başlıca kaynağı mitolojidir. Mitoloji, bir bakıma yaşadığımız yer küreyi algılama sistemi ve bu algılamayı sistemleşmiş hale getiren dünya görüşüdür (Ulutürk, 2012: 867).

İlk insanın ortaya çıkmasından itibaren, insanoğlu bulunduğu çevrede gördüğü, yaşadığı her deneyime bir anlam katmaya çalışmış, çeşitli varlıkları kutsal saymış ve bu varlıklar için farklı coğrafyalarda değişik ritüeller geliştirmiştir. Bu ritüeller zamanla yazıya, dine ve sanata etki ederek günümüze kadar ulaşmış ve kaynağını mitolojiden alan önemli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Özellikle doğa olaylarını yorumlamada zorlanan ilk toplumlar, bunların kaynağını doğaüstü güçlere dayandırmış ve bu doğaüstü varlıklara ulaşmanın yollarını çeşitli şekillerde aramaya başlamışlardır. Yağmurun yağması, şimşeklerin çakması, rüzgâr ve güneş gibi bu doğa olaylarının kaynağının gökyüzünde olmasına inanarak, buradaki güce ulaşmak için hemen her toplum yerden göğe uzanan bir varlığı köprü olarak kullanmıştır. Dünya kültürlerinde ve mitolojilerinde birçok hikâyeye konu olmuş bu varlık “ağaç”tır. Yeryüzündeki her insan topluluğu “servi, meşe, incir, zeytin, şeftali” gibi birçok ağaç türüne mitolojik olarak “hayat ağacı, kutsal ağaç, kozmik ağaç, mayıs ağacı, evrenin direği” ya da semavi dinlerde görülen “cennet ağacı, bilgi ağacı” gibi çeşitli anlamlar yükleyerek onları kutsal saymıştır. Bu kutsal ağaçlar kimi zaman kökleri yerin altında dalları gökyüzünde, bazen tam tersi olarak kökleri gökyüzünde dalları ise bir saçak gibi evreni saran veya düz bir direk gibi gökyüzüne ulaşan değişik şekillerde tasvir edilmişlerdir.

Toplumların ortak değerlerinden ortaya çıkmış olan bu gibi mitolojik öğeler sadece ilkel toplumları değil aynı zamanda modern çağ insanını da etkilemiştir. Günümüz insanı da tıpkı eski çağların toplumları gibi açıklayamadığı çeşitli kavramların anlamını mitolojide aramış ve bu düşüncelerini sanat eserleri yardımıyla anlatmaya çalışmıştır. İlk insanın kayaların üzerinde yaptığı resimler, bugün aynı şekilde ya bir vazunun ya da bir tuvalin üzerine resmedilmiştir. Yaşadığımız çağın en önemli modern kültür aracı olan sinema da diğer sanat dalları gibi toplumun ortak değerlerine vurgu yapan mitolojiden yararlanma yoluna gitmiştir. Sinemada mitoloji ya mitolojik bir hikâye anlatılarak doğrudan ya da bazı hikâyelerin arasına mitolojik kavramlar serpiştirilerek dolaylı olarak anlatılmıştır. Vizyona girdiği 2009 yılında büyük ses getiren Avatar filmi de ilk bakışta iyi ile kötünün savaşının anlatıldığı bir film olmasına rağmen içinde barındırdığı mitolojik öğeler ile de önemli bir yapıttır. Özellikle, mitolojide

kutsal sayılan “hayat ağacı veya kozmik ağaç” bu filmde tüm yaşamın ruhunu temsil eden “Eywa” olarak karşımıza çıkmaktadır. Filmin ana karakterlerini oluşturan Naviler ise bu ruhu korumaya çalışan yerli halktır. Bu yerli halkın kültürel yapısı incelendiğinde ise Türk mitolojisi ve kültürüne olan benzerliği dikkat çekmektedir. Çalışma, bütün bu benzerlikler içerisinde ağaç kültü üzerine odaklanmakta ve filmdeki kutsal ağaç Eywa’nın özellikle Türk mitolojisindeki benzerliklerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Ağaç Sembolizmi

Uygarlık tarihi boyunca insanoğlu, kutsallık atfettiği her bir varlığın yazı, dil, sanat ve din gibi araçlar vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Kutsal görülen bu varlıklar arasında “ağacın” ayrıcalıklı bir konumu olduğu söylenebilir. Çünkü yer kürede en geri kalmış toplumlardan gelişmiş kültürlerle kadar ağaç, kutsal görülmüş ve değişik anlamlar kazanmıştır. Bu durum ağaçlar üzerine farklı inançların, mit ve efsanelerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanarak önemli semboller arasına girmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2012: 2).

Yeryüzünde neredeyse her toplumda yaygın bir biçimde kullanılan, kimi zaman benzer kimi zaman da farklı sembolik anlamlara sahip olan ağaç, insanoğlunun öz benliğini bulduğu bir öge konumunda olmuştur. Ruhun dışarıya yansımaları simgeleyen ağaç sembolizmi, bu özelliğiyle dinler tarihinde olduğu kadar, mitolojik hikayeler ile sanatın farklı alanlarında da yoğun olarak kullanılmıştır. Ağacın farklı alanlardaki kullanımının temel nedeni olarak ise görünüşü ve yapısı gösterilebilir. Çünkü ağaç da tıpkı insan gibi sürekli boy atmak ve meyve vereceği zamanın özlemiyle gelişimini tamamlamak gayretindedir (Ağaç ve Sakarya, 2015: 3).

Ağaçlar çoğunlukla dinsel bir oluşumu ve tanrısallığı simgeleyen, ruhsal anlamda insanlık için çoğunlukla şimdiki ve öteki dünyanın hayatını ve kutsallığıyla ilgili bir form oluşturan sembollerdir (Yılmaz, 2012: 1). Dünyadaki inanç sistemlerine bakıldığında ağacın tanrı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla ağaç tanrının yeryüzündeki sembolü konumundadır. Bu inançla gelişen insanoğlu da hayatı boyunca ağacı kutsal görmüş, ona yakın olmaya çalışmıştır. Diğer taraftan ağacın fiziksel görüntüsündeki dönemsel değişiklikler de (sonbaharda kuruması ve baharda tekrar yeşermesi gibi) insan hayatındaki yaşam evreleriyle eş görülmüştür. Ağaç, çağlar boyunca gerek meyvesi gerekse de çiçeği ile hayatın her anında önemli bir yere sahip olmuş ve bu yüzden de ona karşı olan ilgi her daim artmıştır (Belli, 1982: 237).

Ağaç sembolizmi, inanç sistemleri ve efsanelerde dünya, evren, hayat ve kutsallıkla ilişkilendirilmiştir (Öztürk Ateş, 2012: 12). Yoğun bir şekilde kullanılan “hayat ağacı”, semavi dinler için cennette bulunurken, mitolojilerde ise dünyanın merkezindedir. Ölümsüzlüğü elde edemeyen insanoğlu, çareyi öteki dünyada yeniden dirilmekte ve ölümsüz bir ruha inanmakta bulmuş ve bunun sembolü olarak da hayat ağacı motifini kullanmıştır (Erbek, 1986).

Hayat ağacına atfedilen çeşitli fiziksel özellikler de söz konusudur. Öncelikle kök, gövde ve dallarıyla tüm âlemi birbirine bağlamaktadır. Buna göre kökleri cehenneme, gövdesi yeryüzüne ve dalları da cennete uzanır. Ayrıca hayat ağacı dünyanın en büyük ağacıdır ve kimi zaman baş aşağı olarak tasvir edilir. Kökleri gökyüzüne ulaşan hayat ağacı dallarıyla tüm yeryüzünü saran bir güneş gibidir (Ağaç ve Sakarya, 2015; Eliade, 2014; Öztürk Ateş, 2012).

Dünya Kültürlerinde Ağaç Kültü

Dinler tarihinde, halk inanışlarında, mistisizmde ve çeşitli sanat dallarında kutsal ağaçlara ve sembollere rastlanmaktadır. İlkel dinsel inanışlarda ağaç, sürekli kendini yenilemekte ve bu özelliğiyle “kutsal gücü” temsil etmektedir (Eliade, 2014: 296). Ayrıca ağaç, dünya kültürlerinde bolluk, bereket, sağlık, ölümsüzlük, şans ve doğurganlığın sembolü olarak kullanılmıştır. Kutsal yaratıcı güç ile iletişim de yine ağaç ile olmuştur. Bunların yanı sıra yağmurun yağması ve durması, ay tutulması, güneşin doğması gibi çeşitli doğa olaylarının oluşumuyla hayvanların üremesi ve kadınların kolay doğum yapması gibi fizyolojik hadiseler ağaç kültürüyle ilişkilendirilmiştir (Ağaç ve Sakarya, 2015: 3). Ağacın kışın yaprağını dökmesi ve baharda yeniden yeşererek canlanması insanoğlundaki ölüm korkusunu azaltmada umut olmuştur. Bu özelliğiyle ölüm ve doğum arasında bir bağ kurması insan hayatındaki önemli konumunu işaret eder (Yılmaz, 2012: 1).

Farklı kaynaklarda dünya ağacı, kozmik ağaç, evren ağacı ve hayat ağacı olarak anılan ağaç kültürü her ne kadar benzer özellikleri ifade etse de, farklı kültürlerde değişik formlarda tasvir edilmektedir. İster hayat ağacı isterse de kozmik ağaç olarak tasvir edilsin her ikisi de hayatın sürekliliğini, gerçek ve bir düzene sahip olduğunu sembolize etmektedir. Dolayısıyla her ağaç tasviri aslında aynı şeyi anlatmaktadır: dünyanın kutsallığı, doğurganlık ve süreklilik, yaratılış, verimlilik ve ölümsüzlük (Ağaç ve Sakarya, 2015: 4). Hakkında en fazla mit ve efsane üretilen ise “hayat ağacı” olmuş ve yeryüzündeki her toplumda ve inanç sistemlerinde ağaç kültürünün en temel sembolü haline gelmiştir (Yılmaz, 2012: 3).

Dünyadaki farklı toplumlar tarafından zengin bir inanışla kabul edilen ağacın, bu kültürlerdeki önemini ortaya koymak için ağacın sahip olduğu anlamları göz önünde bulundurmaya ve bu anlamların toplumlardaki yansımalarını karşılıklı olarak incelemek gerekmektedir. Bu amaçla, kutsal görünen ağacın en ayrıcalıklı özelliği olan üç katlı âlemi birleştirmesi yani kozmik ağaç olarak tanımlanması dünya kültürleri içerisinde karşılaştırılması gereken bir konudur. Kozmik ağaç, dağ veya kutsal mekânlar gibi merkezi bir simgecilik kavramı içinde ele alınmalıdır (Arslan, 2014: 60).

Her ne kadar dünya kültürlerinde farklı hayat ağacı tasvirlerine yer verilse de, ağacın cinsi toplumlarda farklılık göstermektedir (Erbek, 1986). Yapılan tasvirlerde kimi zaman tek bir ağaç kimi zaman da birden fazla ağaç

türü hayat ağacı olarak adlandırılmıştır. Hayat ağacı olarak tanımlanan bu ağaçlar arasında özellikle zeytin, incir, asma, çam, elma, kayın ve meşe ön plana çıkmaktadır. Bu farklılığın temelinde ise her toplumun çevresinde en çok hangi ağaç türü varsa onu kutsal olarak görmeleri yatmaktadır. Çünkü insanoğlu kendisine maddi ve manevi katkı sunan her ağaca minnet duymuş ve saygı göstermiştir (Öztürk Ateş, 2012: 19).

Hayat ağacıyla ilgili en eski inanışlara MÖ. 3. Binyıldan itibaren Aşağı Mezopotamya’da rastlanılır. Sümerlerde bitkinin (ağaç) yaşam ve ölüm arasındaki döngünün bir sembolü olduğuna dair inanış vardır. Bunun yanında hayat ağacı, Sümerlerden başka Asur, Babil, Hurri, Hitit, Frig ve Urartu gibi kültürlerde de hem kutsal görülmüş hem de mimari öğelerde bir motif olarak kullanılmıştır. Ayrıca çeşitli tapınma sahnelerinde ana öge unsuru konumundadır. Hayat ağacı sembolünün ilk kullanıldığı yerlerden biri olan Sümer mitolojisinin yaratılış efsanesinde kutsal ağaç motifi yer almaktadır ve bu ağaç yaşamı ve bereketi sembolize eder. Sümer mitolojisinin önemli kahramanları arasında yer alan Etana da çocuk sahibi olmak için bu bitkiyi aramaya başlamış, ancak onu bulmasına rağmen sonucunu görmeden ölmüştür (Yılmaz, 2012: 1).

“Kiskanu”, Babil’de betimlenen ilk kutsal ağaçlardan biridir ve kozmolojik bir anlam ifade eder. Bu ağaç tasvir edilirken etrafında mutlaka farklı gök cisimleri bulunmaktadır ve bu da kutsal ağacın kozmik değerini ortaya koymaktadır (Eliade, 2014). Asurlularda, tanrı hayat ağacında tecelli etmektedir. Bir Asur kabartmasında tanrı, bir ağaçtan çıkıyormuş gibi tasvir edilmiş ve sadece gövdesinin üst tarafı betimlenmiştir. Yanında su akmakta olan bu ağacın yapraklarını bir keçi yemektedir. Bir başka Asur belgesinde ise İstar, hayat ağacı tanrıçası olarak betimlenmektedir. Asurlularda hayat ağacı, hâkimiyeti simgeleyen ve devleti tam manasıyla kapsayan, onun hayatta kalmasını sağlayan bir güçtür. Asurlularda da diğer pek çok kültürde görüldüğü gibi hayat ağacı tanrılar ve insanlar arasında bir köprü pozisyonundadır (Öztekın, 2008: 44).

Eski dinlerde tanrı ile hayat ağacı arasında bir bağ kurulmaktadır. Eski Yunan ve Romalılara göre her ağaç bir tanrıyla özdeşleştirilmektedir. Örneğin “defne” Apollon, “meşe” ise Zeus’un ağaçlarıdır (Ergun, 2004: 16). Meşe ağacının bir özelliği de Zeus’un sembollerinden olan yıldırımını en çok çeken ağaç olmasıdır. Bu da Zeus’un neden meşe ağacıyla özdeşleştirildiğini daha iyi anlatmaktadır. Prometheus, ilk insanlık ateşini yakarken de meşe ağacını kullanmıştır (Eliade, 2014: 97).

Türk mitolojisinde ağaç, “hayat ağacı” olarak görülmekte ve “göğün direği”, “gök ağacı”, “Demir ağaç” “Bay-Terek” ve “Bay-kavak” gibi farklı isimlerde adlandırılmaktaydı (Ögel, 2014: 217-219). Yerle göğü birbirine bağlayan hayat ağacı Kayra Han tarafından dikilmiş ve dünya ile birlikte yaratılmıştır. Gökyüzünü dallarıyla ayakta tutmakta ve kökleriyle yer altı okyanusuna ulaşmaktadır. Dokuz dallıdır ve Türklerin dokuz boyu bu dallardan türemiştir. Umay Ana, bu kutsal ağacın sahibidir ve yeryüzüne

inerken kullandığı araçtır. Gökyüzüne ulaşan dallarından biri güneşe biri de aya varmaktadır (Karakurt, 2011: 219).

Hayat ağacı, yerkürenin merkezini temsil etmektedir. Yer altını, yer üstünü ve gökyüzünü birleştirip, kutsal bir tepeden yükselerek cennete ulaştığına inanılmaktaydı. Hayat ağacının en önemli özelliklerinden biri de meyvesiz olmasıdır. Ancak bu durum besleme özelliği olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine dalları aracılığıyla öz suyunu doğaya verip onu besler ve bu özelliği ile de “yaşam ve ölümü” simgelemektedir. Bir türlü çocuk sahibi olamayan kadınlar gövdesinin dibinde ona yalvarıp besleyici ve bereket getirici özelliğinden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Mezar başlarına dikilen ağaçlar da, ölümlerin ruhunu ona teslim etmek, öbür dünyadaki koruyuculuğuna sığınmak içindir.

Uygur, Oğuz ve Kıpçak gibi eski Türk kavimlerinde ağaç, türemeyi sağlayan bir olgu olarak önem kazanmıştır. Türklerdeki en önemli ağaç “kayın” ağacıdır ve ana soyuna işaret etmektedir. Bu yüzden kayın ormanı kutsal sayılmaktadır. Orta Asya’nın ve Sibirya’nın birçok bölgesinde “ağaç ruhu” inancı vardır. Altay Türklerinin bir inancına göre, doğum tanrıçası Umay, insan soyu türerken gökten iki kayın ağacı ile yere inmiştir (Çoruhlu, 2000: 178) . Günümüzde de evlilikle kurulan akrabalık bağlarında bu inanışların etkisini görmek mümkündür. Örneğin evlenmiş çiftlerin anneleri “kayın-ana”, erkek kardeşleri “kayın-birader” olarak adlandırılmaktadır. Türkler için kayın gibi önemli olan diğer ağaçlar ise kavak, meşe, çınar, söğüt, çam, ardiç ve karaağaçtır. İğde ve karaağaç Anadolu’nun birçok yerinde nazardan korunmak için de kullanılmaktadır (Mirzaoğlu-Sıvacı, 2005: 38).

Hayat ağacının bütün bu kutsal değerlerine karşın Türkler ona tapmamaktadırlar. Ağaç herhangi bir şekilde kendisinden bir şey beklenen yaratıcı bir varlık olarak görülmediği için ona dua edilmemektedir. Hayat ağacı sadece yerle göğü birleştirdiği için Tanrı’ya en yakın olan canlıdır. Kökleri yer altından gelip, dalları ile gökyüzüne ulaştığı için insanı da Tanrı’ya ulaştırmaktadır. Ünlü Türk destanlarından olan Manas Destanı’nda Kanıkey oğlu Semetey’i korumak için hayat ağacı “Bayterek”e seslenmektedir ve bu da aslında Kanıkey’in Tanrı’ya yalvarmasını göstermektedir. Hayat ağacı göğün direği gibidir. “Tanrının bıraktığı ağaç” da denilen bu direk, Tatarlarda “Demir Kazık” olarak adlandırılırdı. Kırsal kesimlerde ise “Er” veya “Baba” denilmekteydi. Uygur ve Yakut Türklerinde de, gök ile yeri birleştiren bu ağaç, hayat vermekteydi. Kutup Yıldızı yön gösteren, insanı kaybolmaktan kurtaran ve yerini hiç değiştirmeyerek insanoğlunun onu bulmasını sağlayan bir semboldür. Hayat ağacı bu bütünlüğün merkezidir. Tanrılara ulaşma, göğe çıkma veya öbür dünyaya geçiş hep bu direk veya ağaç vasıtasıyla olmaktadır (Ögel, 2014: 222-231). Hayat ağacı aynı zamanda Türk Kültürü’nde çadırın simgesidir. Bazen yer kürenin tam ortasında, bazen de “yurt”un merkezinde yer alarak her daim denge kuran ve ayakta tutandır. Türk çadırları dünyayı tasvir edecek biçimde gök kubbe şeklinde yapılmıştır ve aynı zamanda aileyi koruma amacı vardır. Nasıl ki Dünya’nın direği hayat ağacıdır, çadırın ortasındaki

direk de o ailenin ağacı olarak kabul edilmektedir. Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan “*Gök çadırımız, güneş de bayrağımız olsun*” demektedir (Ögel, 2014: 213).

Anadolu halk inancında, bir cennet ağacı olan Tuba’da her insan için bir yaprak bulunmaktadır. Bu yaprak kişi ölmeden kırk gün önce düşer ve düşerken başkasının yapraklarına değerse, o yaprak sahibinin kulakları çınlamaktadır (Ağaç ve Sakarya, 2015: 7). Hayat ağacı olarak kabul edilen ağaçlardan biri de servidir. Servinin tüm mevsimlerde yeşil ve güzel kokulu olması ve aynı zamanda gökyüzüne doğru uzanması, bu ağacı kutsal bir varlığa dönüştürmüştür (Erbek, 1986). Türklerin ve Amerikan Kızılderililerinin zaman zaman birbirleriyle akraba olarak gösterilmelerinin kaynağı daha çok inanç ve yaşayış sistemine dayandırılmaktadır. Her iki kültürde, insan-doğa ilişkileri birbirine benzemektedir. Bu benzerlik yeryüzü ile gökyüzünü birleştiren dünya ağacı kavramında da kendini göstermektedir. Amerikan Kızılderililerinde de dünya ağacına “kozmetik direk” adı verilmektedir (Hultkrantz, 1980, akt. Yetim, 2007: 32).

Japon inanç sisteminde hayat ağacı “şeftali ağacı” olarak betimlenmektedir. Bu ağacın kötü ruhları kovma özelliği vardır. Japon yaratılış mitinde gökteki ruhlar kadını ve erkeği yaratmış daha sonra da kadın ve erkeğin birleşmesinden yer, deniz, ağaç, mevsimler ve hayvanların ruhları oluşmuşlardır. Kötü ruhları yaratan kadından kaçmak isteyen erkek, şeftali ağacının dibine saklanmış ve şeftaliler de erkeği kötü ruhlardan korumuşlardır (Öztekin, 2008: 34).

Çin inanç sisteminde her ağacın bir ruhu vardır ve bu ruh çeşitli hayvanlarla betimlenmektedir. Bu yüzden bir ağaç kesildiğinde, ruhunun hayvan bedeninde kaçıp gittiğine inanılmaktadır (Frazer, 2004: 75). Çin mitolojisinde “Kien-Mou (dikili ağaç)” olarak adlandırılan kutsal ağaç, evrenin merkezinden yükselmektedir ve devletin merkezi de buradadır. Dokuz göğün dokuz pınar ile buluştuğu yer de burasıdır. Bu kozmik ağaç, Altay ve Kuzey Avrupa inanç sistemlerinde dünyayı taşıyan ve “Evrenin Ekseni (Axis Mundi)” olarak direğe benzetilen ağaçtır (Eliade, 2014: 296). Bazı Çin efsanelerinde dut ağacından da bahsedilmektedir. İki Çin kralının dut ağacı kovuğunda (song-klung) yaşadıklarından söz edilmektedir. Bu ağacın bulunduğu yerde bir kült merkezi oluşturulmuştur ve kral yağmur yağması için kendi gövdesini böyle bir yere sunmaktadır (Gürsoy, 2012: 50). Çin’de halen uygulanmakta olan eski bir geleneğe göre ölen kişilerin ruhlarını güçlü tutmak ve bedenlerini çürümekten kurtarmak için mezarların üzerine ağaç dikilmektedir. Ayrıca Çin’de bazı köylerin girişlerinde kutsal olduğuna inanılan koruyucu bir ağaç bulunmaktadır (Öztekin, 2008: 56).

Sasani Pers (İran) geleneğinde yerde biten hayat ve yenilenme ağacı ile onun gökteki ilk örneği inancı vardır. Yerde biten bu ağacın adı “Haoma” veya “Sarı Hom” olup evreni yenileyen ve ölümsüzlüğü sağlayan bir özelliğe sahiptir (Eliade, 2014: 289). İran yaratılış efsanesinde üç ağaç önemlidir.

Bunlardan ilki bütün tohumların ağacıdır ve dünya okyanusunun ortasından yükselmektedir. Kökünde dal olmayan bu ağacın suyu tatlıdır ve kabuğu, dikenli yoktur. İkinci ağaç olan “Gaokerena” ise birincinin etrafında yaratılmış ve yaşlıları gençleştiren, ölüleri diriltiren bir ölümsüzlük ağacıdır. Üçüncü ve son ağaç ise ilk insan olan Gayomart öldükten sonra ortaya çıkmıştır. Gayomart ölünce tohumlarını doğaya salmış ve organlarından sekiz metal oluşmuş ve altın olanından kırk beş yapraklı bir ağaç büyüyerek her yıl ondan bir çift insan türemiştir (Campbell, 2003).

Macar mitolojisinde “Vilagfa” veya “Eletfa” olarak geçen hayat ağacı, Türk Mitolojisi’ndeki ağaca benzer özellikler göstermektedir. Ancak ağacın şekli ile ilgili çok fazla detay yoktur. Adı her ne kadar Macarca olsa da motifi Ural-Altay tarzına aittir. Macar inancına göre, transa geçen şaman bu ağaca tırmanarak gökyüzüne ulaşmaktadır (Karakurt, 2011: 219).

İskandinav mitolojisinde “Yggdrasil” değişik zamanlarda atlarla, kuşlarla ve kaplanlarla tasvir edilen kozmik bir ağaçtır. Kökleri, yerin en derin noktalarına kadar ulaşmaktadır ve bu yerde devlerin krallığı ve cehennem bulunmaktadır (Eliade, 2014: 277). Bir diğer adı da “dünya ağacı” olan Yggdrasil dokuz dünyayı dallarıyla sararak birbirine bağlar. Bu ağacın en üstünde kutsal atfedilen “Vedrfolnir” adındaki kartal bulunmaktadır. Burası aynı zamanda bu kartalın tüm evreni gözlemlediği yerdir. Odin, Yggdrasil’in dallarında runların (runik yazıların) sırrını öğrenebilmek için dokuz geceyi asılı durarak geçirmiştir. Kutsal ağaç Yggdrasil, çoğunlukla bolluk ve bereketi, sonsuz bilgiyi, yeniden doğuşu ve uzun yaşamı simgelemektedir. Kutsal ağacın, her biri farklı kaynaklardan su alıp beslenen üç kökü ve bütün yeryüzünü örten dokuz dalı vardır. Bu üç kökten biri Asgard’ın (Asyalıların Yurdu) hemen altındadır. Tıpkı Türk Mitolojisi’ndeki dünya ağacının “hayat suyu” gibi, Yggdrasil’in kökleri altında da kutsal su bulunmaktadır (Uslu, 2016: 150).

Budizm, ağaçlar etrafında gelişmiş bir inanç sistemidir. Bu dinin kurucusu Buda’yı annesi ağaçlar arasında bir ağacın dalını sınımsız tutarak doğurmuştur. Buda da yirmi dokuz yaşında bir incir ağacının altına oturarak kırk dokuzuncu gün tam aydınlığa yani Nirvana’ya ulaşmış ve seksen yaşında yine bir ağacın altında can vermiştir. Budizm’de Budalık mertebesine ulaşmak için “Bodhi” ağacının altına oturarak düşünceye dalmak gerekmektedir. Beşinci yedi günlük sürenin sonunda ise bir incir ağacının altına geçilmekte ve toplamda iki yüz on yedi ağaç dibinde oturularak Budalığa erişilmektedir. Budalığa erişen kimseye kötü ruhların secde ettiği inanılmaktadır. Budizm’deki Bodhi ağacı dünyanın merkezindedir ve üç âlemi birbirine bağlamaktadır. Altında oturan kişinin bütün dileğinin yerine getirildiğine inanılmaktadır. Bazı Budist metinlerinde “Suçati”, “Sujata” ve “İncir Ağacı” olarak geçmektedir. Budizm’de Bodhi ağacından başka aydınlanma ağacı olarak kabul gören “Cevher” ağacı da önemli mitolojik bir ağaçtır (Öztek, 2008: 55).

Hint mitolojisinde kozmos, “Asvattha” adlı kökleri göğe uzanırken, dalları tüm dünyayı saran ve baş aşağı durmuş dev bir ağaç olarak tasvir edilmektedir. Kozmik ağaç sadece evreni değil insanlığın yeryüzündeki durumunu ifade eder. Yaprakları ilahiler olarak anılır ve dalları da serpilerek her yana yayılır. Ağacın köklerinden kesilmesi, insanın kozmos ile duyularından ayrılması ve eylemlerinin meyvelerinden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Hinduizm’de ağaç, dünyanın eksenini olarak düşünülmektedir. İnanışa göre en önemli üç tanrı olan yaratıcı Brahma, koruyucu Vişnu ve yıkıcı güç olan Şiva, hayat ağacının üç dalı olarak betimlenmektedirler. Hinduizmde hayat ağacı, ölümsüzlük suyu olarak da bilinen; bolluk ve refah getiren; bilginin kaynağı ve mutluluk verici bir içecek olarak tasvir edilen “Soma”nın da kaynağıdır. Hint geleneğinde kıtalar daireler şeklinde düşünülmekte ve her bir dairenin tam ortasında da kozmik bir ağaç bulunmaktadır (Eliade, 2014: 292).

Yahudilikteki hayat ağacının formu, dünya geleneklerindeki biraz daha farklıdır. Diğer dünya kültürlerinde hayat ağacı çoğunlukla bereket, ölümsüzlük, canlılık, gençlik vb. özelliklere sahiptir. Fakat Yahudilik’te hayat ağacı sadece belirtilen bu özelliklere sahip olmayıp insanı yeryüzünde sınava tabi tutan ve böylece tüm insanlığın kaderini belirleyen bir öneme sahiptir. Hayat ağacı ölümsüzlüğün kaynağıdır, fakat ona ulaşmak da bir o kadar zordur. Yahudi inancında hayat ağacı kökleri gökyüzüne, dalları ise yeryüzüne uzanmakta ve tüm yeryüzünün üzerinde bir gölge sağlayan ve en az on beş bin değişik tadı bulunan bir ağaçtır. Bu ağaç o kadar büyüktür ki, bir insanın onun çevresini dolaşması için tam beş yüz yıla ihtiyacı vardır. Bahsi geçen ağacın köklerinin altından tüm yeryüzünü suladıktan sonra Aden bahçesindeki Pışon, Gihon, Fırat ve Dicle nehirleriyle bir araya gelen bir su akmaktadır. Bir inanışa göre de bu dört nehir kaynağını hayat ağacından almaktadırlar (Öztek, 2008: 68). Yahudi inancında cennetin ortasında “bilgi ağacı” bulunmaktadır ve Tanrı, Âdem’e bu ağacın meyvelerinden yemeyi yasaklamıştır (Eliade, 2014: 286). Yahudi inancına göre kutsal olan ağaçlardan biri de “meşe”dir. Lübnan’da bulunan “Erz” ağaçlarının da Tanrı tarafından dikildiğine inanılmaktadır. Akasya ve zeytin ağacının da Yahudi inancında kutsal olduğu kabul edilmektedir (Öztek, 2008: 64).

Diğer kültürlerde olduğu gibi Hristiyan inancında da yer ile göğü birbirine bağlayan bir hayat ağacı sembolünden söz edilmektedir. Ortaçağ Alman Hristiyan geleneğinde yer alan bir bilmede de kökleri cehennemde olan ve tepesi tanrının tahtına kadar uzanan bir bilmece sorulmaktadır. Bu ağaç Hristiyanlar için dünyanın merkezi anlamındadır. Hristiyanlıkta hayat ağacının, hayat otu olarak da tasvir edildiği görülmektedir. Avrupa’daki bazı kültürlerde hayat otu, yeniden dirilişin simgesidir. Bir efsanede ölümsüzlük isteyen Hz Süleyman, Saba kraliçesinden yardım ister. Kraliçe kayaların arasındaki bir ottan söz eder ve Hz Süleyman otu ararken elinde sözü edilen otu tutan yaşlı bir adam görür. Hz Süleyman yaşlı adamdan otu ister ve adam da otu memnuniyetle verir. Çünkü otu elinde tuttuğu sürece ölememektedir.

Bu ot ölümsüzlük verirken, insanı gençleştirememektedir (Eliade, 2014: 290). İncil'e göre ise on iki havari bir yere giderken sürekli olarak kötü ruhları uzak tutmak için yanlarında bir asa ve çarık bulundurmışlardır. İnanca göre taşıdıkları asa, hayat ağacını sembolize etmektedir (Öztekin, 2008: 79). Markos inciline (4:31-32) göre ise tanrının sureti hayat ağacına benzemektedir.

Hristiyan inancında hayat ağacı, mayıs ağacı, haç ve cennette Hz. Âdem ve Havva'ya yasaklanan ağaç gibi değişik şekillerde betimlenmiştir. Özellikle Hz. Âdem ve Havva'ya meyvelerinin yenmesi yasaklanmış ve Eski Ahit'te de ismiyle belirtilmiş cennet ağacı, hayat ağacıdır. Ancak Hristiyan inancına göre en önemli ağaç, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği ağaç ile bu ağacın kökenini oluşturan cennetteki hayat ağacı ve iyiliği-kötülüğü bilme ağacıdır (Öztekin, 2008: 68). Haç, Hristiyanlığın temel sembollerinden biridir ve Hristiyanlık öncesi dönemlerde de yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra, Hristiyanları diğer dinlere mensup kişilerden ayıran bir simge durumuna gelmiştir. Haç, hayat ağacı ile özdeştir. Çünkü haçın yapımında kullanılan ağacın, Aden bahçesindeki hayat ağacı olduğuna inanılmaktadır (Eliade, 2014: 287). Hristiyan inancındaki haç, yerden göğe kadar uzanan bir ağaç olarak düşünülmekte ve ölümsüz bir bitki olarak yer ve göğün merkezinde yükselmektedir. Bu özelliğiyle toprağın dayanağı ve evrenin desteğidir. Hristiyan ilahilerinde de kutsal haç için, "evreni kutsallaştıran ağaç" şeklinde dualar edilmektedir (Eliade, 1992: 54).

Ağaç, İslam kültüründe büyük bir önem taşımaktadır. Kuran-ı Kerim'de "şecer", "şecere" kelimesi olarak yirmi altı yerde geçmektedir ve hem ağaç hem de bitki anlamında kullanılmaktadır. Kuran-ı Kerim'de incir, zeytin, üzüm, nar, hurma gibi ağaçlar da anılmakta olup zeytin ve incir ağacı üzerine yemin edilmektedir. Ağacın genel anlamda ilahi bir gücü vardır ve ağaç olmadan yaşanılmayacağına vurgu yapılmıştır (Öztürk Ateş, 2012: 59). İslam inancında hayat ağacı farklı isimlerle anılmaktadır. Buna göre Tuba ağacı, Sidre ağacı ve cennetteki yasak ağaç şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar içinde Tuba ve Sidre ağacı, hayat ağacı olarak çok zengin anlamlara sahip olmuştur. Cennetteki yasak ağaç ise, İslam inancında ağaç sembolizminde önemli bir yer edinmiştir. Ancak Kur'an-ı Kerim'de bu ağaca herhangi bir isim verilmediği görülmektedir. Kutsal kitaba göre Allah, Hava ile Adem'in cennete yerleşmelerini, her şeyden istedikleri kadar yemelerini ancak bir ağaca kesinlikle yaklaşmalarını emretmiştir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'de ilk insanın sınavı bir hayat ağacı vasıtasıyla olmuştur. Ancak ilk insan şeytana uyararak bu emri dinlememiş ve yaşağı çiğnemiştir. İslam kültürüne göre "yasak ağaç" , Allah'ın getirmiş olduğu bir sınırdır. Bununla birlikte Tuba ağacı ise İslam inancında tam olarak bir hayat ağacı formuyla karşımıza çıkar. Kur'an'da Rad Suresinin 31 ve 32. ayetlerinde geçen Tuba ağacı, "iyilik, güzellik, huzur ve en hayırlı" anlamlarına gelmektedir (Tanyu, 1988: 458-459). Fahrettin Razi'nin tefsirinde "Tuba" sözcüğüyle ilgili üç farklı görüş yer almaktadır. Bunlardan ilki Tubanın cennette bulunan bir ağaçla ilgili olduğudur. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu

ağaç hakkında “*Tuba cennette bir ağaçtır. Onu Allah kendi eliyle dikmiştir. O ziyaretler ve güzel elbiseler bitirir (meyve gibi verir). Dalları ise cennet duvarlarının gerisinden bile görünür*” dediği rivayet edilmektedir. İkinci görüşe göre Tuba “göz aydınlığı, sevinç, hayranlık duyulan güzel hayat onlarındır” anlamına gelmektedir. Son olarak da Tuba, “cennet” sözcüğünün Habeş’çe karşılığıdır (Razi, 1999, akt. Ağaç ve Sakarya, 2015: 8).

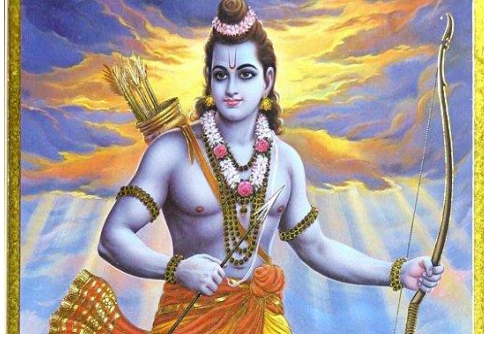
Avatar Filminde Kutsal Ağaç Kültü

Sinema, hayal gücüne dayalı konuları ele aldığı için mitoloji ile benzer özellikler taşımaktadır. Sinema da tıpkı mitoloji gibi insan ile ilgili her türlü gerçeği sorgular ve ona anlam katmaya çalışır. Günümüzde de varlığını sürdürmeyi başaran mitler, toplumun evrimleşerek gelişmesi sürecinde de önemli bir detay noktası olmuştur. Bu yüzden sinema da mitolojinin kendisini yeniden üretmeye çalıştığı yerlerden birisi konumundadır. Bugünün mitolojik öğeleri daha çok ideolojiktir ve sinemanın ürettiği mitler, iktidarı elinde tutanların düşünce yapısını ortaya koymaktadır. Buradaki amaç kitlelerin bilinçaltını kontrol altında tutarak sistemin devamlılığını sağlamaktır. Günümüzün sanatsal etkinlikleri iktidara sahip olanlar tarafından hem ideolojik yeniden üretim hem de haz kültürünün yaygınlaştırılması için kullanılmaktadır (Çoban, 2009: 1).

Modernleşmenin bir sonucu olarak toplum içerisinde bilinen sosyalleşme kavramlarında çok fazla değişiklik yaşanarak yeni bir zaman ve mekân algısı oluşmaya başlamış, bu da davranış biçimlerinin gelişmesine neden olmuştur. Sinema da bu değişimi daha geniş kitlelere ulaştıran bir araç konumundadır. Walter Benjamin, bu değişimi ilk analiz eden kişilerden birisidir. O’na göre sinemanın farkı, toplumsal değişimi sağlamadaki gücünün diğer sanat türlerine göre daha büyük olmasıdır (Bilici, 2007: 141).

Geniş bir yelpazeye hitap eden sinemanın hedefi kitlelerin bilinçaltına ulaşmaktır. Mitlerin buradaki rolü ise, tüm insanlığın ortak değerlerinden beslenmesi olup etki alanına girişi kolaylaştırmasıdır. Sinema ve mitolojinin bir arada olduğu yapıtlarda genellikle mevcut anlayışın düşünce sisteminin dışına çıkılmamaktadır. Özellikle Hollywood filmlerinde sıra dışı yaklaşımlara pek yer verilmemektedir. Çünkü amaç hiçbir zaman sistemin dışına çıkmamaktır. Bu yüzden, mitolojiyi sadece geçmiş dönemdeki olayları, kahramanlıkları hikâye gibi anlatan bir olgu olarak değil, güçlülerin popüler kültürü şekillendirmek için kullandıkları bir araç olarak görmek gerekmektedir (Ormanlı, 2015: 227).

Avatar, Hint mitolojine göre tanrıların yeryüzüne inerken girmiş oldukları çeşitli şekillerdir. Bu tanrılardan en çok bilineni, yeryüzüne çeşitli insan ve hayvan figürleriyle inen Vishnu’dur (bkz. Şekil 1.) (Erdem ve Sayılğan, 2011: 121).

Şekil 1. Tanrı Vişnu (URL-1)

Kelimenin kökeni Sanskrit dilinde “ermek, ulaşmak” anlamına gelen “tri” fiili ile “aşağıya” anlamına gelen “ava” ön ekinin birleşmesidir ve “, aşağı inme, alçalma” anlamlarına gelmektedir (Kutlutürk, 2015: 144). Bu bağlamda Avatar filminin adının, Hint mitolojisinden geldiği anlaşılmaktadır. Tanrı Vişnu (Şekil 1.) ve Avatar-Jake (Şekil 2.)’in benzerliği dikkat çekicidir.

2009 yılında vizyona giren ve James Camaron’ın yazıp yönettiği “Avatar” filmi hem kullanılan görsel efektler hem de hikâyesi ile önemli bir izleyici kitlesi elde etmiştir. İki milyar dolarlık hasılatıyla tüm zamanların en çok gelir getiren filmi olmuştur. James Camaron aslında filmin senaryosunu yazmaya 1994 yılında başlamış, ancak o dönemin teknolojik alt yapısının yeterli olmamasından dolayı uzun süre beklemek zorunda kalmıştır (Erdem ve Sayılğan, 2011).

Film, Yunan mitolojisinde de bahsedilen Pandora isimli bir yerde geçmektedir. Mitolojiye göre Zeus, Prometheus’un cennetteki ateşi çalmasından sonra intikam almak istemiş ve yeryüzünün ilk kadını olan Pandora’yı da Prometheus’un kardeşi Epimetheus’a vermiştir. Pandora’ya da hiçbir şekilde açmamasını tembihleyerek bir kutu hediye etmiştir. Fakat Pandora kutunun içindekini merak etmiş ve onu açmıştır. Bu anda kutunun içindeki bütün kötülükler yeryüzüne yayılmış ve kutuda sadece umut kalmıştır.

Avatar filmi 2154 yılında geçmektedir. İnsanoğlu yeryüzündeki doğal kaynakları bitirdikten sonra Alpha Centauri galaksisinde bulunan bir gezegenin Pandora isimli bir uydusunda değerli bir maden olan Unobtainium bulmuştur. Bu uyduda Navi adı verilen üç metre boyunda, mavi renkli yerel bir halk yaşamaktadır. Tamamen doğa ile uyumlu yaşayan bu halk, hayvanları bile sadece hayatta kalabilmek gibi zorunlu hallerde öldürmektedir. Bu gezegeni ve onun uydusu Pandora’yı bulan insanlar ise, bu topraklara uyum sağlamak için “Avatar Projesi” adını verdikleri bir teknoloji geliştirmişlerdir. Bu teknoloji ile birlikte “Avatar” isimli bir Navi vücudu insan zihniyle kontrol edebilmektedirler (Şahin, 2015: 822).

Avatar kullanıcısı bir bilim adamının ölümünden sonra, görevi istenilen şekilde devam ettirebilecek olan tek kişi ölen bilim adamıyla aynı DNA'ya sahip ikizi eski bir sakat asker olan Jake'dir. Jake'in Avatar (Şekil 2.) bedenine girmesinden sonrasında da film tam anlamıyla başlamış olur. Pandora'da Neytiri adında bir Navi ile tanışır. İlk başta Navi halkı Jake'i bir yabancı olarak görürler ve onu istemezler. Ancak "kutsal ağaç" Eywa'nın tohumları Jake'in Avatar bedeni üzerine konmaya başlayınca bunu bir işaret olarak görürler ve bu da Jake'in Pandora'ya kabul edilmesi anlamına gelmektedir.

Şekil 2. Avatar (Jake). Avatar filminden bir sahne (URL-2).

Bu aşamadan sonra "kurtarıcı karakter" devreye girmiştir. Çünkü Naviler, insanoğlunun Pandora'da maden aramasından ve onların huzurlarını kaçırmalarından rahatsızdırlar. Sonunda Naviler yani Pandoralılar ile insanlar yani dünyalılar savaşmaya başlamışlardır. Kendini yeni bir dünyanın ferdi olarak hisseden Jake ise Navileri dünyalılardan koruyacaktır. Neytiri ve diğer Naviler, insanların ağır silahlarına karşı koyamayıp Omatika adındaki köylerinin yok edilmesine ve kutsal ağacın büyük zarar görmesine engel olamazlar. Bu aşamada Navilerin yapabilecekleri tek şey "hayat ağacı" Eywa'ya sığınmak ve dua etmektir. Kutsal ağaç da edilen dualara karşılık olarak Navilere güç vermiştir. Daha sonra tüm Naviler Jake'in liderliğinde bir araya gelmiş ve verilen kayıplara rağmen savaşı kazanmışlardır. Pandora'ya gelen barış ortamında ve "kutsal ağaç" Eywa'nın altında Jake'in ruhu Avatar'a geçmiş ve tam olarak bir Navi olmuştur (Erdem ve Sayılğan, 2011).

Pandora'da yaşayan Naviler için Eywa (Şekil 3.), kutsal bir ağaç olmaktan öte bir tanrıdır (Bhattacharjee, 2013: 99) ve Pandora'nın tabiat anasıdır. Bütün bedenler ve ruhlar bu kutsal ağaçta toplanmışlardır (Erdem ve Sayılğan, 2011: 122).

Şekil 3. Kutsal Ağaç “Eywa”. Avatar filminden bir sahne (URL-3).

Eywa da tıpkı mitolojilerde betimlenen hayat ağacı, kutsal ağaç, dünya ağacı gibi yerle göğü birleştiren ve kozmos yaratan bir ağaçtır. Bu yüzden “kozmos ağacı” olarak da adlandırılabilir. Kökü yerin altında, dalları ise göğe doğru çıkarak yayılmaktadır. Böylelikle dünya kültürlerinde bahsedilen ve üç âlemi birleştiren kutsal ağaca yani “dünyanın direğine” çok benzemektedir. Yaşamın merkezinde yer aldığı için Naviler zamanlarının küçük bir kısmını avlanarak, geri kalanını da bu ağacın dalları arasında eğlenerek geçirirler. Bu halkın, kendisini en güvende hissettiği yer de bu ağaç ve onun dallarının arasındadır. Çünkü Eywa’nın koruyucu bir gücü vardır. Dünya kültürlerinde benzer şekilde, bu kutsal ağaç da tanrıya ulaşmanın bir yoludur. O yüzden Naviler saçlarını bu ağacın dallarına bağlayarak tanrıya ulaşırlar ve dua ederler.

Tartışma ve Sonuç

Mitoloji toplumun değer yargılarından beslenmektedir. Bu yüzden de her toplumda benzer mitolojik öğeler olmasına rağmen, sahip oldukları anlamlar farklılık göstermektedir. Dünya kültürlerinde ağacın çeşitli şekillerde görülmesinin başlıca nedeni de budur. Tablo 1.’de ağaç kültürünün dünya kültürlerindeki efsanevi ve gerçek adları bulunmaktadır.

Tablo 1. Dünya Kültürlerinde Efsanevi ve Gerçek Ağaçların Avatar Filmindeki Eywa İle Karşılaştırılmaları

Kültürler	Efsanevi Ağaçlar	Gerçek Ağaçlar	Eywa İle Benzerlikleri
Babil	Kiskanu		Kozmik
Yunan-Roma		Meşe, Defne	Tanrısal
İran	Haoma, Gaokerena		Yenileme
Hint	Asvattha		Kozmik
Çin	Kien-Mou	Dut	Kozmik
Japon		Şeftali	Koruma
Türk	Bayağaç, Baydirek, Bayterek, Demirağaç	Servi, Meşe, Kayın, Çam, Kavak, Ardiç, Çınar, İğde, Söğüt, Karaağaç	Kozmik, koruma, hayat, yenileme, dünyanın direği

Amerikan Kızılderili	Kozmik Direk		Kozmik, dünyanın direği
Macar	Vilagfa (Eletfa)		Tanrısalsal
İskandinav	Yggdrasil		Kozmik, dünyanın direği
Budizm	Bodhi, Cevher	İncir	Tanrısalsal
Yahudilik	Bilgi Ağacı	Meşe, Erz, Zeytin, Akasya	Koruma
Hristiyanlık		İncir	Dünyanın direği
İslamiyet	Tuba, Sidre	Zeytin, İncir, Servi	Hayat

Tablo 1.'de gösterildiği gibi Türk ve Çin mitolojileri ile Budizm ve İslamiyet gibi dini inanışlarda kutsal ağacın hem efsanevi hem de gerçek ağaçlar olarak isimleri vardır. Amerikan Kızılderililerinde, Yahudilerde ve Yahudilikten sonra ortaya çıkan Hristiyan inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan “hayat ağacı veya kutsal ağaç” formunda mitolojik bir ağaçtan bahsedilmeyip sadece kutsallık atfedilen ağaçların anlamlarına yer verilmiştir. Bunun yanında Japon inancında hayat ağacından söz edilmeyip, yaratılış mitolojisinin merkezinde yer alan şeftali ağacından bahsedilmiştir. Gerçek ağaçlar göz önünde bulundurulduğunda ise en çok kutsal sayılan ağaçların zeytin ve incir olduğu ortaya çıkmıştır. Türk kültüründe ise, diğer kültürler ile kıyaslandığında ağacın, hem efsanevi hem de gerçek ağaç olarak birçok isme sahip olduğu görülmektedir.

Dünya kültürlerindeki ağaçlar ile Avatar filmindeki kutsal ağaç “Eywa”nın benzer taraflarına bakıldığında; çoğunlukla kozmik ve tanrısalsal özellikler göze çarpmaktadır. Ancak Türk kültüründe birçok ağaca kutsallık atfedilmesinden dolayı, Eywa ile olan benzerlikler diğer kültürlere göre daha fazladır. Navilerin taptıkları bu kutsal ağaç, her ne kadar Kur’an-ı Kerim’de geçen “Tuba Ağacı”nı hatırlatsa da kökenini, çok daha eskilere giden Türk Mitolojisinde aramak gerekmektedir. Pandoralıların kutsal ağacı Eywa, değişik Türk efsanelerinde açık bir şekilde bahsedilen ve yeryüzünü ayakta tutan “hayat ağacı”dır. Naviler, Eywa’nın içinde yaşayan yani o doğanın parçası olan bir halktır. Navilerin ruhları Eywa’nın dalları arasında küçük kuşlar gibi uçmaktadırlar. Bu da bize Türk Mitolojisi’nde hayat ağacının dallarında kuşlar gibi uçan ruhları hatırlatmaktadır (Karakurt, 2011: 219).

Kutsal ağaç da canlı olduğu için, ona asla dokunulmaz ve hiçbir yerine zarar verilmez. Bu nedenle insanlarla yaptıkları savaşta, dünyalılarının ağır silahlarla onu hedef almaları tesadüf değildir. İnsanların amacı Eywa’yı yok ederek, o kozmosu, doğayı, kısacası Navilerin hayatını sonlandırmaktır. Türk Mitolojisinde de tanrıya ulaştırmasının veya yaşanılan dünyadan öbür dünyaya geçişi sağlamasından dolayı hayat ağacı da sürekli korunmak zorundaydı. Onun yok olması demek hayatın sona ermesi anlamına gelmekteydi. Naviler kadın erkek düşmanla yüz yüze, at üstünde savaşan Türkleri hatırlatmaktadırlar. Hem yerde hem de ata benzeyen uçan

hayvanlarının üzerinde hareket halindeyken her attıklarını vuran bir özelliğe sahiptirler. Kadın erkek birlikte savaşmaları, savaş aleti olarak ok kullanmaları, hayvanları üzerinde silahlarına çok hâkim olmaları; savaşçı özelliklerinin ve savaşma tekniklerinin Türklerle benzer yanlarıdır. Hatta savaşta en büyük yardımcıları olan devasa boyuttaki kuşlar, Türk Mitolojisinde geçen, yavrusu bile deveden büyük olan Huma kuşlarına benzemektedir (Uslu, 2016: 159).

Navilerin inanç sistemi de neredeyse eski Türk inanç sistemiyle aynıdır. Örneğin, Türk Mitolojisinde geçen tanrı Ülgen, Avatar filminde Neytiri'nin babası Eytukan; Ülgen'in eşi Umay ise filmde Moat karakteri olarak geçmektedir. Moat, Eytukan'ın eşi ve yardımcısı olarak Eywa'dan gelen mesajları yorumlama gücüne sahip, öngörülerini kuvvetli ve tüm Navilerin kutsal ağaca toplu dua edecekleri zaman onları yöneten kişidir. Bu özelliği onu Pandora'nın dini lideri yapmaktadır. Navi halkı her ne kadar ilkel bir halk olarak tasvir edilse de aslında eşitlikçi bir düzene sahiptirler. Türk Mitolojisindeki Umay'ın da Avatar'daki Moat'a benzeyen özellikleri bulunmaktadır. O da tabiatın dolayısıyla hayat ağacının tanrıçasıdır ve doğanın verdiği mesajı tüm insanlara ulaştırmakla yükümlüdür. Ülgen'in en büyük yardımcısıdır (Potapov, 1996: 231). Zaten Türk Töresinde de kadının, erkeğinin en büyük yardımcısı konumunda olması Avatar'daki Eytukan-Moat arasındaki ilişki ile birebir örtüşmektedir. Filmde, kadın erkek birlikte yaşamaktadır, dolayısıyla bir ayrımcılıktan söz etmek mümkün değildir. Üstelik bu halkın lideri Eytukan öldüğünde yerine kızı Neytiri geçmiştir. Yani bütün halkın lideri bir kadın olmuştur.

Mitolojide önemli yer tutan her öge insanlık tarihi boyunca kitleleri kontrol etmek amacıyla kullanılmışlardır. Çünkü mitoloji ait olduğu toplumdan doğmuştur ve o toplumun her kesimini ilgilendirmektedir. Bu özelliğiyle önemli bir kontrol aracıdır. Sanatın her dalında, hitap edilen kitleyi istenildiği şekilde yönlendirmek ve sistem dışına çıkmalarını engellemek için mitolojinin kullanılmasının nedeni de budur. Bu amaçla çekildiğine inanılan *Avatar* filminde de çeşitli mitolojik unsurlar kullanılmakta ve bunlar içerisinde özellikle kutsal ağaç kültüne vurgu yapılmaktadır. Bu özelliğiyle filmde Türk Mitolojisi ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Ağaç, S. - Sakarya, M. (2015). Hayat ağacı sembolizmi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 1, 1-14.
- Arslan, S. (2014). Türkler'de ağaç kültü ve hayat ağacı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 59-71.
- Belli, O. (1982). Urartularda hayat ağacı inancı. *Anadolu Araştırmaları*, 8, 237-246.
- Bhattacharjee, P. (2013). Humans, humanoids and animals in Eywa: An ecocritical reading of James Cameron's Avatar. *Bhatter Collage Journal of Multidisciplinary Studies*, 3, 99-104.

- Bilici, M. V. (2007). Hollywood filmlerinde apokaliptik temalar: Sinema, popüler kültür ve din. *Milel ve Nihal*, 4 (2), 139-161.
- Campbell, J. (2003). *Batı mitolojisi tanrının maskeleri*. (çev.: K. Emiroğlu), 3. Baskı, Ankara: İmge Yayınevi.
- Çoban, B. (2009). Sinema, mitoloji, ideoloji: sinemaya eleştirel bir bakış. *Medya Eleştirileri 2009: Bilinç Endüstrisinin İktidar ve Siyaset Pratikleri*, (ed.: Z. K. Uslu-C. Bilgili), İstanbul: Beta Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2000). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, M. (2014). *Dinler tarihine giriş*. (çev.: L. A. Özcan), 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Eliade, M. (1992). *İmgeler ve simgeler*. (çev.: M. A. Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları.
- Erbek, G. (1986). Hayat ağacı motifi I. *Antika Dergisi*, 15, 26-33.
- Erdem, B. K. ve Sayılğan, Ö. B. (2011). Ataerkil ve anaerkil toplumun tarihsel savaşımının Avatar filmi bağlamında incelenmesi. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 99-120.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). *Altın dal dinin ve folklorun kökleri*. C. 1, 2. Baskı, (çev.: M. H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gürsoy, Ü. (2012). Türk kültüründe ağaç kültü ve dut ağacı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 61, 43-54.
- Karakurt, D. (2011). *Türk söylence sözlüğü*. İstanbul: Xasiork.
- Kutlutürk, C. (2015). Hinduizm'e göre tanrı Vişnu'nun yeryüzünde bedenlenmesinin (avatara/hulul) temel nedenleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55 (1), 141-160.
- Ormanlı, O. (2015). 11 Eylül sonrasında Hollywood'da mitolojik yaklaşımlar ve arketipler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (1), 223-246.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi: Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar*. C. 2, 5. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Öztekin, S. (2008). *Dinlerde hayat ağacı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Öztürk Ateş, Ş. (2012). *Yakındoğu demirçâğ uygarlıklarında hayat ağacı inancı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Potapov, L. P. (1996). Etnografik verilerin ışığında eski Türklerin tanrısı Umay. (çev.: Muvaftak Duranlı), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 1(1), 213-233.
- Mirzaoğlu-Sıvacı, F. G. (2005). Türkülerde mitolojik unsurlar. *Türkojji Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 34-53.
- Şahin, A. (2015). Avatar filmi özelinde emperyalist uygulamaların incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (10), 817-826.
- Tanyu, H. (1988). Ağaç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul

Ulutürk, M. (2012). Tarihi, dini, kültürel bağlamda mitoloji ve modern kültür ürünlerinin mitolojiye dönüşümü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 863-878.

Uslu, B. (2016). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.

Yetim, A. (2007). *Türk ve Kızılderili mitolojilerinde insan doğa ilişkisi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yılmaz, D. (2012). Protohistorik dönemde Anadolu'da hayat ağacı motifi. 3. *Uluslararası Arkeoloji Sempozyumu*, Antalya.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <http://www.kagylokurt.hu/3723/orientacio/visnu-tiz-alaszallasa-ramacsandra.html> (Erişim: 05.08.2024)

URL-2: <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/avatar-suyun-yolu-filminde-hangi-teknolojiler-kullanildi> (Erişim: 06.08.2024)

URL-3: <http://omatikaya.blogspot.com.tr/2010/02/eywa-sacred-places.html>. (Erişim: 01.08. 2024)

Extended Summary

From the earliest moments of human existence, mythology has played a pivotal role in shaping our understanding of the world. Myths have provided a framework for interpreting natural phenomena, societal structures, and existential questions that arise from the human condition. Central to many of these narratives is the figure of the tree—a symbol imbued with a multifaceted significance that transcends geographical, cultural, and historical boundaries. In ancient mythologies, the tree often emerges as a powerful emblem of life, fertility, immortality, and cosmic order. It is revered not merely as a physical organism but as a bridge between disparate realms—the terrestrial and the divine, the living and the spiritual.

Within the rich tapestry of global mythological traditions, the tree has assumed varied identities. In many cultures, it is known as the "tree of life," a living testament to the perpetual cycle of birth, growth, decay, and renewal. In Turkish mythology, for instance, the tree is venerated under names such as "tree of life" and "pillar of the sky", symbolizing not only the sustenance of life but also the cosmic order that underpins existence. These mythic trees are often depicted as colossal entities whose roots reach deep into the underworld while their branches stretch toward the heavens, embodying the unity of the material and spiritual worlds. Such depictions are not confined to Turkish culture; rather, they resonate across various traditions—from the Norse Yggdrasil to the Mesoamerican world tree, highlighting a universal human preoccupation with the idea of an axis mundi or cosmic center.

In contemporary discourse, the enduring power of myth has found new expressions in modern art forms, particularly in cinema. The visual and narrative language of film offers a unique medium through which ancient symbols can be reinterpreted to address current socio-cultural and environmental concerns. James Cameron's *Avatar* (2009) serves as a compelling case study in this context. The film reimagines the sacred tree motif through the character of Eywa—a living, sentient entity that not only sustains the ecosystem of the alien world Pandora but also symbolizes a profound spiritual connection among its inhabitants. This modern cinematic representation echoes traditional mythic imagery while simultaneously critiquing modern themes such as technological exploitation and ecological imbalance.

The objective of this study is to explore the dynamic interplay between ancient mythological symbolism and its modern reinterpretation, with a particular focus on the cult of the tree as reflected in Turkish mythology and its manifestation in *Avatar*. By dissecting the symbolic elements associated with trees in both traditional texts and contemporary visual narratives,

the research aims to elucidate how these enduring symbols continue to inform and challenge modern perceptions of nature, identity, and cosmic harmony. This investigation seeks to bridge the gap between past and present, demonstrating that while the modes of representation may evolve, the underlying human quest for meaning through myth remains remarkably constant. Furthermore, by analyzing the parallels and divergences between the mythological tree symbols of Turkish culture and the cinematic portrayal of Eywa, the study sheds light on the adaptive capacity of myth. It illustrates how ancient motifs can be recontextualized within modern storytelling to address pressing issues of our time, such as environmental sustainability and cultural disintegration. Ultimately, this research underscores the timeless relevance of myth as both a repository of cultural memory and a transformative tool for contemporary discourse, inviting audiences to reconsider their relationship with the natural world and the timeless narratives that shape our collective identity.

The literature on tree symbolism spans diverse academic disciplines, from anthropology and comparative mythology to film studies and cultural criticism. Early scholars such as Eliade (1992, 2014) and Campbell (2003) have articulated the role of the “world tree” as an archetypal image—a cosmic axis connecting heaven, earth, and the underworld. In Turkish mythological studies, researchers have emphasized the unique plurality in the representation of the tree, noting its dual status as both a tangible natural element and a symbol imbued with spiritual and metaphysical meaning (Ögel, 2014; Karakurt, 2011). Simultaneously, modern film theory has explored how cinematic narratives use mythic symbols to create immersive and ideologically charged worlds (Bilici, 2007; Ormanlı, 2015). Studies focusing on *Avatar* (Erdem and Sayılğan, 2011; Bhattacharjee, 2013) argue that the film’s use of natural imagery—especially the figure of Eywa—functions as both a critique of modern environmental exploitation and an evocation of a lost, harmonious relationship between humanity and nature. This literature review thus underscores two key points: first, that the tree has been a potent symbol of life and cosmic unity in diverse cultures, and second, that its modern cinematic representation offers a fertile ground for re-examining these timeless themes in the context of contemporary global crises.

This study employs a qualitative, interdisciplinary approach that integrates textual analysis, film criticism, and comparative cultural studies. The methodology is structured around three main components:

1. Textual and Iconographic Analysis:

A comprehensive review of mythological texts, cultural narratives, and scholarly interpretations related to tree symbolism in Turkish and other world cultures is conducted. This involves a detailed examination of primary sources (ancient myths, epic narratives, religious texts) and secondary literature that discuss the symbolic roles of the “tree of life” and related motifs.

2. Cinematic Analysis:

The film *Avatar* is analyzed through a close reading of its narrative structure, visual aesthetics, and thematic content. Particular attention is paid to the depiction of Eywa as a living, sacred entity that mirrors the attributes of mythological trees. The analysis also considers how cinematic techniques (e.g., color palettes, framing, special effects) enhance the mythic resonance of the tree symbol.

3. Comparative Framework:

A systematic comparison is drawn between the traditional tree symbols in Turkish mythology and the modern representation of Eywa. This framework examines similarities and differences in function, form, and cultural significance. The approach not only highlights shared mythic elements—such as the role of the tree as a cosmic axis and a mediator between different realms—but also situates these elements within broader social and ideological contexts, including environmentalism, cultural identity, and the politics of representation.

The comparative analysis yields several significant findings:

- Symbolic Convergence and Divergence:

Both Turkish mythology and *Avatar* employ the tree as a symbol of cosmic unity. In Turkish tradition, the “tree of life” is depicted with multiple layers of meaning, symbolizing life,

continuity, and the connection between the heavens and the earth. Similarly, Eywa in *Avatar* functions as the life force that sustains the ecosystem of Pandora, serving as both a physical and metaphysical nexus. However, while traditional symbols are deeply rooted in ritual and communal belief systems, Eywa also embodies modern concerns—specifically, the critique of technological exploitation and environmental degradation.

- **Narrative and Visual Parallels:**

Detailed analysis of *Avatar* reveals that the narrative arc of the Navi people mirrors mythological cycles of renewal and cosmic balance inherent in the Turkish tree cult. Eywa's portrayal—with its sprawling roots and expansive branches—evokes the image of the “world tree” found in numerous ancient myths. Cinematically, the film uses visual motifs such as the interplay of light and shadow around Eywa to reinforce its role as a guardian and mediator, much like the revered trees of ancient lore.

- **Cultural and Ideological Implications:**

The study demonstrates that the modern reinterpretation of the tree motif in *Avatar* is not a mere aesthetic or narrative device but a profound commentary on cultural memory and ecological ethics. The comparison highlights that while the mythic tree in Turkish culture served as a symbol of communal identity and cosmic order, its cinematic counterpart—Eywa—challenges contemporary audiences to reconsider the relationship between nature and technology. This dual role underscores the adaptive power of myth in articulating both timeless truths and urgent modern dilemmas.

The research concludes that *Avatar's* integration of the sacred tree motif represents a deliberate recontextualization of ancient mythological symbols for the modern era. By drawing on the rich tapestry of Turkish myth—where the tree is venerated as both a literal and symbolic pillar of existence—the film transcends its science-fiction framework to offer a critique of modern environmental and cultural practices. Eywa emerges not only as a cinematic representation of the natural world's resilience but also as a reminder of humanity's enduring connection to its mythic past. In doing so, *Avatar* underscores the continued relevance of myth as a means to explore and address contemporary issues such as ecological imbalance, cultural fragmentation, and the quest for holistic understanding. Ultimately, this study affirms that ancient symbols, when reimagined through modern art forms, can foster new dialogues about the nature of life, identity, and the future of our global community.

“İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / Article does not require an Ethics Committee Approval.

Destek ve Teşekkür / Support and Acknowledgment: Makalenin araştırılması ve yazımı sırasında verdiği destekten dolayı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Turizm Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Gül ERBAY ASLITÜRK'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. / I would like to express my endless thanks to Prof. Dr. Gül ERBAY ASLITÜRK at Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Tourism, for her support during the research and writing of the article.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.